

jako badacz wrażliwy na odróżnianie dobra (do którego należy dążyć) od zła (którego należy unikać). Ma bowiem rację podkreślając, że „legalność określonego działania lub zaniechania nie implikuje w każdym przypadku ich pozytywnej oceny” (s. 164). Na podkreślenie zasługuje fakt, że autor omawianego opracowania nie boi się podejmowania kontrowersyjnych kwestii i zajmowania własnego stanowiska, nawet wbrew poglądom wypowiedzianym przez innych. Jego sądy, nawet jeśli czasem prowokują do dyskusji, są zawsze właściwie uzasadnione, wyważone i wysłowione w odpowiedniej formie. Zawarte w pracy rozważania są ponadto dowodem dużej erudycji autora, którego wiedza – poza prawem pracy, w którym się specjalizuje – obejmuje również prawo wyznaniowe oraz zagadnienia dotyczące reguł, praktyk i zwyczajów przyjmowanych w ramach poszczególnych grup religijnych. Wszystko to sprawia, że praca pt. *Realizacja wolności religijnej w zatrudnieniu pracowniczym* zasługuje na zdecydowane polecenie badaczom zarówno prawa pracy, jak i prawa wyznaniowego.

*Ks. dr hab. Piotr Stanisław, prof. KUL
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*

***Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, red. Piotr Stanisław, Marta Ordon, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, ss. 469.**

Regulacja stosunków między Rzeczpospolitą Polską a związkami wyznaniowymi jest kluczowym zagadnieniem prawa wyznaniowego po 1989 r., bowiem determinuje rangę relacji państwowo-wyznaniowych oraz stanowi o stopniu zabezpieczenia autonomii i podmiotowości związków wyznaniowych, szczególnie konfesji mniejszościowych. Przyjęte rozwiązanie w art. 25 ust. 4-5 obowiązującej Konstytucji RP w daleko idącym stopniu – przynajmniej na płaszczyźnie teoretycznej i aksjologicznej – te elementy zabezpieczyło z korzyścią dla związków wyznaniowych oraz formy dialogu jako fundamentu państwa demokratycznego. Przyjęte unormowanie stanowi, że „stosunki między Rzeczpospolitą Polską

a Kościołem Katolickim określają umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy”, a także, że „stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami”.

W grudniu 2011 r. blisko piętnastoletni podówczas okres obowiązywania norm konstytucyjnych skłonił Katedrę Prawa Wyznaniowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II i Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji do zorganizowania konferencji naukowej pod tytułem *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*. Owocem tego wysiłku jest publikacja Wydawnictwa KUL pod redakcją Piotra Stanisza i Marty Ordon, o takim samym jak konferencja tytule.

Przedmiotowe dzieło ma charakter fundamentalny nie tylko z uwagi na swój przedmiot, który w ten sposób uzyskał szerokie omówienie na 469 stronach, ale także ze względu na uwzględnienie opinii wszystkich liczących się ośrodków akademickich oraz przedstawicieli administracji państwowej. Wśród autorów poszczególnych artykułów znaleźć można najwybitniejszych znawców prawa wyznaniowego w Polsce oraz przedstawicieli MSWiA, a dodatkowo spójność merytoryczna i jakość wypowiedzi została zagwarantowana przez dwójkę wykładowców KUL, którzy przyjęli na siebie trud redakcji całości publikacji.

Praca podzielona jest na sześć części następujących po krótkim wprowadzeniu, którego lapidarność jest jednocześnie tradycyjnie zaletą, jak i wadą, bowiem nie ułatwia syntezy przedłożonych następnie opinii. Część pierwsza obejmuje trzy artykuły dotyczące genezy art. 25 ust. 4-5 Konstytucji, część druga – pięć poświęconych zagadnieniom prawnoporównawczym, część trzecia – trzy dotyczące prac nad realizacją art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, część czwarta – cztery analizujące instytucję umowy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, część piąta – cztery koncentrujące się na pojęciu ustawy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, część szósta – trzy dotyczące układowej formy regulacji stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim (art. 25 ust. 4 Konstytucji RP), a całość wieńczą cztery „głosy w dyskusji” o bardzo zróżnicowanej tematyce oraz bibliografia ważniejszych publikacji dotyczących art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP.

Otwierając pierwszą z części książki, prof. Michał Pietrzak swój artykuł pod tytułem *Udział kościołów i innych związków wyznaniowych w tworze-*

niu ustawodawstwa wyznaniowego w PRL koncentruje na okresie sprzed zmiany nazwy państwa na PRL (nieco wbrew tytułowi) oraz na okresie lat 80. i rozmowach tzw. Okrągłego Stołu. Drugi z autorów, ks. prof. Wojciech Góralski, niezwykle precyzyjnie opisuje proces prac nad konkordatem i jego przyjęcie w 1993 r., wskazując także na problemy w jego ratyfikacji. Prof. Ryszard Mojak natomiast poddał obszernej i metodycznej analizie kształtowanie się konstytucyjnoustrojowego modelu układowego trybu regulacji stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim oraz innymi kościołami i związkami wyznaniowymi w pracach Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego w latach 1994-1997, przytaczając różne projekty norm konstytucyjnych dotyczących relacji związków wyznaniowych i państwa zgłaszane w tym okresie.

W drugiej części, szczególnie interesującej ze względu na ciągle wąską dostępność publikacji komparatystycznych prawa wyznaniowego w języku polskim, znaleźć można analizy dotyczące prawodawstwa szwajcarskiego, hiszpańskiego, niemieckiego, włoskiego, ale także wielu innych państw europejskich, wcześniej należących do bloku państw komunistycznych. W artykule ks. prof. Jana Krajczyńskiego pt. *Układowy charakter regulacji stosunków państwo-Kościół w Konfederacji Szwajcarskiej* zawarto szczegółowe informacje o zadziwiająco bogatym dorobku konkordatowym, nawet na poziomie poszczególnych gmin szwajcarskich oraz o charakterze ekumenicznym. Ks. prof. Piotr Ryguła w artykule pt. *Umowy między państwem a Kościołem Katolickim i innymi związkami wyznaniowymi w Hiszpanii* analizuje przemiany podejścia do umownej regulacji stosunków między związkami wyznaniowymi a państwem hiszpańskim od lat 70., nie tylko z Kościołem rzymskokatolickim. Stosunki prawnowyznaniowe w Niemczech były przedmiotem analizy ks. dr. Mirosława Koska, a dr hab. Paweł A. Leszczyński swoją publikacją objął aż trzynaście państw, tj. Czechy, Słowację, Węgry, Litwę, Łotwę, Estonię, Federację Rosyjską, Białoruś, Gruzję, Rumunię, Słowenię, Chorwację i Albanię. Redaktor całości publikacji w tej jej części poruszył – jako znany w Polsce specjalista włoskiego prawa wyznaniowego – kwestie metod układowych przy regulowaniu sytuacji prawnej związków wyznaniowych w Republice Włoskiej.

W części III publikacji dotyczącej prac nad realizacją art. 25 ust. 5 Konstytucji RP znaleźć można dość techniczne, ale ubogacające książkę informacjami niedostępnymi dla większości czytelników, artykuły autorstwa pracowników MSWiA – Mariusza Radajewskiego oraz Ewy Ignaciuk dotyczące charakterystyki wspólnot religijnych, które wystąpiły od 2008 r.

o uregulowanie stosunków z państwem w drodze umów z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP oraz realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji RP w praktyce Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Podobnie szczegółowy – choć ważny ze względu na precedensowość zdarzenia – charakter ma artykuł Moniki Piszcz-Czapli pt. *Uregulowanie własności pounickich nieruchomości oraz finansowanie Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie w świetle art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*.

Artykuł dr. Andrzeja Czohary pt. *Zakres podmiotowy art. 25 ust. 5 Konstytucji RP* otwiera czwartą część książki, poświęconą pojęciu umowy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP. Należy zauważyć, że materia, której omówienia podjął się b. dyrektor Departamentu Wyznań Religijnych MSWiA, należy do tematów niezwykle wrażliwych, bo związanych z ograniczeniem zakresu podmiotowego normy konstytucyjnej do jedynie niektórych związków wyznaniowych. Przedstawiona przez autora wykładnia funkcjonalna – wskazująca, że treść tej normy *de facto* wynika z polityki wyznaniowej Rady Ministrów – właściwie opisuje ówczesny stan prac legislacyjnych (a właściwie ich brak), lecz na poziomie aksjologicznym może budzić daleko idące zastrzeżenia, co do zgodności takiej wykładni z Europejską Konwencją Praw Człowieka. W tej samej części publikacji, zakresem przedmiotowym umowy zajął się ks. prof. Dariusz Walencik, wskazując linie delimitacyjne. Dr hab. Paweł Sobczyk przedstawił tematykę negocjacji i zawarcia umowy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, a Marcin Olszówka wyczerpująco jej charakter prawny.

Część piąta, poświęcona pojęciu ustawy, zawiera artykuł prof. Tadeusza J. Zielińskiego pt. *Implikacje art. 25 ust. 5 Konstytucji RP dla procedury parlamentarnej*, w którym autor, korzystając m.in. z własnego bogatego doświadczenia legislacyjnego, wskazuje na potrzebę dostosowania norm regulaminów parlamentarnych do wymogów z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, jak również obszernie omawia w tym kontekście poszczególne etapy procedury legislacyjnej. Kolejnym z autorów tej części jest ks. prof. Artur Mezglewski, omawiający – jako specjalista z tej dziedziny – status prawny nauczycieli religii w kontekście zakresu stosunków państwowo-kościelnych objętych art. 25 ust. 5 Konstytucji RP. Następnie dr Wojciech Brzozowski przedstawia zasady zmiany i uchylenia ustawy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, a dr hab. Paweł Borecki wykazuje aktualność, ale i potrzebę kompleksowej nowelizacji ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

Układowa forma regulacji stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim (art. 25 ust. 4 Konstytucji RP) stała się przedmiotem analiz części szóstej. Ks. prof. Józef Krukowski uznaje w nim, że konkordat jest najlepszym z możliwych instrumentów normalizacji stosunków państwa z Kościołem rzymskokatolickim, analizując przedmiot i formy realizacji Konkordatu z 1993 r. w krajowym porządku prawnym. Prof. Bartosz Rakoczy przedstawia wymogi proceduralne nowelizacji ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, a dr Michał Zawisłak obszernie omawia zmiany systemu finansowania Kościoła Katolickiego w świetle Konstytucji RP i konkordatu. Część szósta to głosy w dyskusji: dr Anny Tunia pt. *Kompetencje do przyjmowania oświadczeń woli o zawarciu małżeństwa jako materia właściwa do układowego uregulowania między państwem i związkami wyznaniowymi*; ks. prof. Tomasz Rakoczego – *Status katechezy w szkołach publicznych oraz Stanowisko Misji Buddyjskiej „Trzy Schronienia” w Polsce w sprawie urzeczywistnienia konstytucyjnych gwarancji równouprawnienia wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych*, autorstwa Jeremiego Szczęsnego Maślankowskiego i Patrycji Katarzyny Bielak, zwracające uwagę na praktyczne skutki likwidacji Funduszu Kościelnego dla sytuacji duchownych tego związku wyznaniowego przy jednoczesnym braku dialogu ze strony państwa. Tom kończy artykuł ks. prof. Piotra Stanisza wskazujący na obowiązek układowego regulowania stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim oraz z aprobatą odnoszący się do orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego z 2 grudnia 2009 r.

Przedstawiona pozycja należy do niezwykle wartościowych publikacji prawa wyznaniowego minionych lat nie tylko mierząc się z zasadniczej wagi zagadnieniem relacji państwa i związków wyznaniowych, ale czyniąc to także z szerokiej perspektywy, obejmującej każdy możliwy aspekt wykładni przepisów konstytucyjnych. Z ubolewaniem należy stwierdzić, że bogactwo reprezentowanych ośrodków akademickich i punktów widzenia, profesjonalna systematyka i gruntowne analizy zawarte w dziele wyraźnie kontrastują z wadliwą konstytucyjnie i moralnie bezczynnością władz publicznych co do wykonywania zobowiązań wynikających z art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP.

Dr Michał Hucal
Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie